

Gianpiero Pelegi

El 18 de desembre tindrà lloc a l'Octubre Centre de Cultura Contemporània de València una taula redona amb el títol *Estellés més enllà del País Valencià*. Els organitzadors de l'acte van tindre l'amabilitat de convidar-m'hi per a parlar de la traducció a l'italià que vaig fer, juntament amb Dionís Martínez, Rafael Tomás i Giuseppe Zirilli, d'uns poemes *del fill del forner* que l'editorial Dell'Orso va publicar el 2016 amb el títol *La gioia della strada*.

Per tal d'establir un lligam entre aquest article que duu el mateix títol de la xarrada sobre la internacionalització de l'obra del poeta de Burjassot que acabe d'esmentar, i que tancarà les commemoracions per als cent anys del seu naixement, m'agradaria remarcar que fins ara, pel que fa al cas de l'italià, el nostre poeta ha estat traduït de manera molt dispersa i insuficient.

A partir dels anys seixanta, alguns traductors van contribuir decididament a la descoberta de la poesia en català a Itàlia, tot un univers literari pràcticament desconegut al meu país fins no fa gaire temps. Hi trobem noms com Cesare Giardini, Adele Faccio, Rodolfo i Livio Wilcock, Giuseppe Tavani, Ignazio Delogu, Giuseppe Edoardo Sansone, Donatella Siviero, Giorgio Faggin, Emilio Coco, Pietro Civitareale i Marcello Belotti. Malauradament, han deixat pràcticament de banda els poetes valencians, i la seua presència, en totes les obres traduïdes a l'italià, ha estat escassíssima.

Fet i fet, el primer poeta valencià traduït a l'italià fou Joan Fuster, que aparegué, amb el poema titulat «Elegia íntima», en l'antologia de Rodolfo i Livio Wilcock que es publicà el 1962,(1) amb el títol de *Poeti catalani*.

Després, hi va haver un silenci molt llarg i les veus poètiques del País Valencià no tingueren cabuda en cap antologia publicada a Itàlia. Eixe prolongat silenci fou trencat només el 2008, quan va sortir una obra editada per Donatella Siviero, amb traduccions de Siviero mateixa, de Giuseppe Tavani, Francesco Ardolino, Costanzo di Girolamo i Oriana Scarpati, titulada *Parlano le donne. Poetesse catalane del XXI secolo*.(2) en la qual van aparèixer textos d'Àngels Gregori, Anna Montero i Teresa Pascual.

Si examinem l'obra d'Estellés, hi ha un fet prou anòmal que crida l'atenció: fins fa poquíssim, ningú havia traduït el poeta de Burjassot a l'italià. De fet, la primera traducció va sortir a llum el 2012, a càrrec de Giorgio Faggin, que, en la revista *Tratti*, (3) traduí uns poemes del *Libre de Meravelles*.

El 2016 Emilio Coco el va incloure en l'antologia titulada *Trentaquattro poeti catalani* (4) i el va posar, amb un reconeixement ben merescut, en el capítol dedicat als *Maestri* de la literatura catalana. Eixe mateix any, Pietro Civitareale va publicar *Poeti catalani del XX secolo* (5) i en el proleg escrigué sobre Estellés: «Extensa i variada és l'escriptura poètica de Vicent Andrés Estellés [...] toca múltiples temàtiques amb un llenguatge límpid i col·loquial, sostingut per una intenció deliberadament populista i didascàlica». (6) A més a més, Civitareale subratllà com la seua poesia es ressent de les difícils condicions històriques imposades pel Franquisme i va incloure en el

seu recull, de manera no casual, només un poema d'Estellés: *La cançó de la rosa de paper*. Quasi acabant el 2016, vam publicar *La gioia della strada*,⁽⁷⁾ una antologia de cinquanta-set poemes del poeta de Burjassot, amb el text original acarat, editat per Veronica Orazi, i, com he dit adés, traduïda en equi p.⁽⁸⁾ El 2021 Giorgio Faggin publicà el recull titulat *Lirici catalani* ⁽⁹⁾ incloent-hi el poema titulat *Demà serà una cançó*. Per acabar, cal ressenyar que l'última traducció d'Estellés a l'italià és del 21 de maig de 2024, quan en l'àmbit de la dissetena edició del *Dia Mundial de la Poesia*, proclamat per l'Unesco, i amb el patrocini de la Institució Lletres Catalanes, es va retre un homenatge al poeta de Burjassot en triar el poema *M'he estimat molt la vida*, amb la seua traducció a vint-i-dues llengües, entre les quals hi havia l'italià. Francesco Ardolino, professor de filologia italiana a la Universitat de Barcelona, es feu carrec de la traducció.

La gènesi de *La gioia della strada*

La publicació de *La gioia della strada* va nàixer per pura casualitat. El 2012 jo feia classes d'italià a l'EOI de Sagunt. Tenia un grup de nivell avançat on hi havia un públic molt bigarrat: mestresses de casa, jubilats, professors, estudiants, músics, una pintora i fins i tot un policia local. Un dia, després de classe, dos antics professors que formaven part del nombrós conjunt dels jubilats s'aproparen a la meua taula i em van contar tót d'una que havien començat a traduir a l'italià uns poemes d'Estellés, i, en acabar, em van demanar ajuda per tal de revisar els textos que ja tenien. Vaig quedar bocabadat. D'entrada, la seua proposta em va semblar molt agosarada i em va sorprendre molt.

Vaig recordar que Natalia Ginzburg solia comparar el treball de traducció a la feina que fan la formiga i el cavall, atès que s'hi ha de combinar la minuciositat de la formiga i l'ímpetu del cavall, i vaig pensar, de debò, que els meus alumnes havien començat amb un ímpetu digne d'un Mustang!

Tanmateix, al final, jo també m'hi vaig embarcar i en quasi quatre anys vam traduir uns seixanta poemes. La tria que es va fer abastava pràcticament tota la producció literària d'Estellés: dels primers poemes al *Mural del País Valencià*, i volia ser una mena de florilegi de la seua copiosa producció poètica en la modalitat del català parlat al País Valencià.

Com hem traduït Estellés

No cal dir que dur a terme una traducció en equip no fou una tasca fàcil. El concepte de *negociació* que va encunyar Umberto Eco per a referir-se al procés de traducció d'un text, se sustentava, en el nostre cas, en una figura geomètrica complexa els costats de la qual estaven formats per la intenció de l'autor (amb qui no podiem confrontar-nos!), el text font, el director de l'editorial, els traductors i l'editora.

El treball de traducció, el de la *formiga* de Ginzburg, l'executàrem Dionís Martínez, Rafa Tomás i jo mateix. Vam mantindre debats interminables sobre la manera de traduir Estellés, com també sobre la tria dels poemes i sobre el resultat final del nostre treball. A més a més, vam decidir que buscaríem una mena de corrector de galeres, corrector que no sabera el català i que revisara només el text d'arribada. Giuseppe Zirilli s'encarregà d'eixa tasca i, amb una labor d'orfebre, va polir la nostra traducció proposant-nos alternatives i esmenant-la continuament. Una altra *negociació* la duguerem a terme amb el director editorial de Dell'Orso, que limità, per raons merament comercials, el nombre de poemes per tal de mantindre un preu final accessible i perquè l'obra no fora un llibre molt gruixut.

Cal ressenyar que eixa editorial té una interessant secció dedicada a la literatura ibèrica, al capdavant de la qual hi ha Veronica Orazi, professora de llengua i literatura catalana a la Universitat de Torí, que es mostra encantada amb la nostra proposta i també ens va suggerir esmenes interessants al text d'arribada.

El pintor senès Fabio Mazziari ens va permetre de reproduir un quadre seu, titulat *Natura morta* (2014), per a la foto de la coberta; un verdader compendi de tota l'obra: representa, amb nítida senzillesa, una taula, damunt de la qual hi ha un bol i una poma. Elegirem eixe subjecte pictòric per les nombroses referències que fa Estellés, en molts dels seus textos, al menjar humil i casolà (allò que algun crític ha anomenat *la cuina d'Estellés!*). Pel que fa a la tria del títol del llibre, vam descartar el neutre *Antologia*, un títol, a parer nostre, insubstancial i molt gastat, i vam buscar-ne un altre que cridara, des del primer moment, l'atenció del lector italià.

Al remat, optarem per un vers de *Ciutat a cau d'orella*, el primer poemari d'Estellés, que, en la nostra intenció, volia establir, de bell antuvi, una entesa immediata amb el lector, atès que, com afirmava Pérez Montaner en el pròleg del llibre, el títol triat ja és molt estellesià, puix que la seua poesia fou escrita des del carrer, a voltes amb moments dramàtics i tristos, però, sobretot, amb alegria, *la gioia*, al capdavant, que caracteritza la vida dels pobles i de les ciutats del Mediterrani. Per acabar, però no menys important, cal recordar que, gràcies a l'ajuda de Pérez Montaner mateix, la família del poeta ens donà totes les facilitats possibles per tal de dur endavant el nostre projecte

L'estructura del llibre

La gioia della strada compta amb un pròleg Jaume Pérez Montaner, en què s'ofereix al lector informacions que ubiquen correctament la producció poètica del poeta de Burjassot. També conté una nota bibliogràfica sobre els estudis més rellevants sobre Estellés, una nota biogràfica i la bibliografia completa de la seua obra. Els poemes que vam triar tenen un breu prèfati que ajuden a situar tot el corpus, la procedència i l'any de publicació. La traducció compta amb un gran nombre de notes al peu de pàgina que ofereixen al lector una important ajuda en la comprensió textual, especialment pel que fa a antropònims, topònims i a referències socioculturals.

Els problemes de traducció

El caire que vam voler donar al nostre treball fou divulgatiu (10); per això, vàrem orientar-nos per una lectura creativa dels textos que exigeix la plena col·laboració del lector. Vam intentar traslladar, o *recrear*, per dir-ho a la manera d'Umberto Eco, els poemes d'Estellés implicant el lector italià, per tal de conduir-lo pels laberints dels seus experiments poètics amb eixa vitalitat característica que s'allunya, tant en els continguts com en la forma, dels dogmes i dels canons de la literatura catalana anterior.

Traduir Estellés no ha estat un treball fàcil: vam trobar nombroses dificultats que feren impossible poder expressar plenament el mateix sentit o els mateixos matisos buscats pel poeta. Fuster deia que, en última instància, els versos d'Estellés *tenen la nua elementalitat de la vida de cada dia: la fam, el sexe, la mort...* La seua poètica, doncs, es dirigeix especialment als sentiments, a les emocions, enfocats mitjançant una òptica merament valenciana, al construir tot un prisma peculiar que li permet de contemplar la

realitat que l'envolta. Per eixos motius, per tal de *recrear* l'expressió original en un llenguatge poètic en italià, hem trobat alguns problemes que explicaré breument.

Entre les dificultats que voldria assenyalar, hi ocupa un lloc important la mètrica, puix que la seua funció, en l'organització lingüística de l'italià, converteix el text original en un sistema diferent. Per aquest motiu, vam decidir de donar preferència la semàntica al metre.

Una altra dificultat afecta el ritme: el català és una llengua amplament monosil·làbica, i nombrosos mots es tradueixen sovint per paraules bisil·làbiques, com ara:

cor

all

cos

cuore

aglio

corpo

En altres aspectes, com el morfosintàctic, hi ha divergències significatives com ara l'ús de l'article:

Enyore molt, amb tot el cos i l'anima,

Ho molta nostalgia, in anima e corpo,

Alguns temps verbals també presenten una ampliació sil·làbica respecte al català:

Hi ha dies, hi ha certs dies, ja veus ara,

Guarda, ci sono giorni, ci sono certi giorni,

pense en tu i et voldria al meu costat:

penso a te e vorrei averti al mio fianco:

Pel que fa a l'aspecte sintèticoanalític, un terme català es tradueix, amb una certa freqüència, amb dues o més paraules:

escarpidor

pettine rado

ASSUMIRÀS la veu d'un poble

PRENDERAI su di te la voce di un popolo

A vegades, en els casos d'ampliació en italià, s'ha intentat mantindre la mateixa etimologia d'alguns dels mots emprats:

de la llimera

dell'albero di limoni

Quant a la pèrdua semàntica d'alguns termes en la traducció italiana, vam assumir la impossibilitat de traduir el significat d'alguns mots valencians, com ara *quinzet*, *fugina*, *alcavor*, etc.

En acabar, i quasi com a resum, cal considerar també que una traducció no depèn només del context lingüístic, sinó també d'una cosa que es troba fora del text mateix que, tot seguint Umberto Eco, s'anomena *informació sobre el món*, i sobre la qual una determinada llengua construeix els seus propis elements psicològics. Tenint en compte tot això, vam intentar buscar una equivalència funcional entre el text font i el d'arribada per tal de produir, en el

lector italià, el mateix efecte que l'autor es proposava amb el text original.

No cal dir que Estellés és un poeta amb molts recursos i que usa un gran nombre de registres. És un poeta culte i complex que, més enllà d'una aparent senzillesa, eleva les seues vivències personals, i totes les seues temàtiques, als cims més alts de la poesia. Com va dir Irina Bokova, que fou directora general de la Unesco, «la poesia és una pàtria universal on els pobles s'encontren [...], sap arreplegar l'essència i la dignitat de tot ésser humà; travessa llocs i fronteres al portar la comprensió de l'altre». Tot plegat, en la nostra traducció vam intentar donar a conèixer la seua peculiar poètica ?en suma, el coneixement d'un *altre poètic*? en el sentit més ample del terme, tot recreant, en una altra llengua, els textos del *fill del forner*.

Notes:

1 Milà: Bompiani.

2 Nàpols: Pironti.

3 Faenza: Moby Dick.

4 Rimini: Raffaelli.

5 Martinsicuro: Di Felice.

6 La traducció és nostra.

7 Alessandria: Edizioni Dell'Orso.

8 Dos textos van ser traduïts per Antoni Rovira i Francesc Collado.

9 Novi Ligure: Joker.

10. Vegeu també la ressenya de Cesáreo Calvo Rigual, «Vicent Andrés Estellés, La gioia della strada. Poesie scelte», *Rivista Italiana di Studi Catalani*, 6, 2016, p. 189-192.

